

Üniversitelerin Yeniden Yapılanmalarının Kısa Tarihçesi*

*Prof. Dr. Halil İbrahim Ülker
İşletme Fakültesi Dekanı

Üniversiteler, uygarlığın merkezi, refahın kaynağıdır. Bilim-kültür ve teknolojinin taşıyıcısıdır. Bu nedenle üniversitelerimizi zamanın gereklerine uygun duruma getirmek, onların gündelik yönetiminin önemini aşan bir görevdir.

J.G. Wissema

Sosyal kurumlar toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere oluşturulurlar. İhtiyaçlar değiştiğiçe kurumlar da bir dizi değişikliğe uğrar. Eğitim kurumları da bu kapsam içinde bulunmakla birlikte; eğitimin toplumu değiştirmek gibi ayrı bir misyonu söz konusudur.

Eğitimin, bireysel ve toplumsal açıdan; psikolojik, sosyal, siyasi, ekonomik amaç ve görevlerinden bahsedilir. Toplumsal farklılıklara karşın, eğitim kademeleri açısından genel kabul şöyledir:

İlköğretim : Temel vatandaşlık bilgileri ve ulusal değerler.
Ortaöğretim : Yaşama ve yükseköğretime hazırlık.
Yükseköğretim : Evrensel bilgi, değer ve beceri kazandırma.

Bu yaklaşım, 20. yüzyıla kadarki ulus devlet, sanayi toplumu aşamasına ait bir anlayıştı. Bugünün eğitim-öğretimi ise, halen dönüşümünü tamamlamamış olmasına karşın çok farklı bir noktada yoğunlaşmaktadır. Eğitimin geçirmekte olduğu bu dönüşüm önemli ölçüde yükseköğretimde de yaşanmaktadır.

Üçüncü Kuşak Üniversiteler

Günümüzde yükseköğretimin üçüncü kuşağa doğru evrildiği söylenmektedir. Nedir bu üçüncü kuşak üniversite ve buraya nasıl gelmiştir? Eğitim ve onların yürütme kurumu olan okullar, toplumsal formasyona, üretim ilişkilerine ve iş bölümünün gelişme derecesine paralel bir evrim geçirmişlerdir. Yukarıda belirtildiği gibi yükseköğretim, toplumsal gelişmeler paralelinde yeniden yapılanmaktadır. Bugün dünya ve Türkiye tam da bu noktada bulunmaktadır. Nitekim 9. Kalkınma Planı, YÖK Yükseköğretim Strateji Raporu, TÜSİAD Yükseköğretim Raporu gibi ilgili tarafların gündeminde, bu yeniden yapılanmanın gerekliliği tartışılmaktadır.

Yükseköğretimin tarihteki dönüşümünü üç aşamada incelemek yararlı olacaktır.

1. Sanayileşme Öncesi Dönem (Feodal Dönem)

İlkel komünal toplumlardan günümüze kadar eğitim, kuşaklar arası bir arakayışı işlevi üstlenmiştir. Toplumlar, kendilerini yeniden üretmek amacıyla her türlü kültürel birikimlerini eğitim aracılığıyla yeni kuşaklara aktarmıştır (Ülker, 2001). Yükseköğretim de bu işlevi daha üst

düzeyde ve evrensel biçimde yapmaktadır. Bu döneme ait çeşitli yükseköğretim uygulamalarına rastlandığı için, standart bir üniversite yerine farklı örneklerden söz etmek yararlı olacaktır.

Mısır ve Mezopotamya'da "yaşamı güvenilir ve rahat kılma" ve "dünyayı anlama"ya yönelik çabalar, aritmetik geometri, astronomi ve tıp alanlarında bilgi üretimine olanak sağlamakla birlikte, dinsel düşünüşün egemenliği altında olmuştur. Eski Yunan'da dinsel düşünüşün bir aşaması olan mitolojik düşünüşten, döneme özgü toplumsal ve siyasal örgütlenmenin temelinde yatan felsefi düşünüşe geçilmiştir (Tural, 2004, 56).

Ortaçağ Avrupası Hristiyanlığın etkisiyle, dinsel dogmaları, akıl yoluyla açıklama çabası içinde olmuştur. Bu kapsamda bilim, İncil'in izin verdiği ölçüde ve gündelik yaşamın gereklerini karşılayacak biçimde yapılan bir uğraşı halini almıştır. Bu bağlamda üniversite, ortaçağın bölünen ve yerleşen uygarlığının önemli bir ürünü olmuştur (Tural, 2004, 57). Batıda Kilise-Okul ilişkisini, Osmanlıda Cami-Medrese şeklinde görmek mümkündür. Osmanlı skolastiği içinde din, felsefe ve bilim ilişkisi daha farklı durumda değildi. Yani doğuda da baskın referans İslamiyetti (Timur, 2000, 38-39).

Batılı üniversiteler, sanayi toplumlarının yarattığı "kapitalist üniversite" niteliğine bürünmeden önce en büyük değişikliğe, Avrupa'da mutlak monarşilerin kurulması ve giderek ulusal bilinçlerin oluşması yoluyla uğradılar. Mutlak monarşilerin XV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar uzanan bir süreç içinde oluştukları kabul edilirse; bu dönem içinde üniversiteler iki önemli değişime uğramıştır. Bunlardan birincisi, üniversitelerin giderek siyasi otoritenin kontrolü altına girmeleridir. O zamana kadar daha çok kiliseye bağlı olan üniversiteler, artık devletin artan ihtiyaçlarına yanıt vermeye, devlete memur yetiştirmeye başlamışlardır. İkinci önemli değişim ise; özellikle orta sınıfa mensup öğrencilerin aşırı talepleriyle üniversitelerin nüfusu olağan üstü artmasıdır (Timur, 2000, 57-58).

2. Aydınlanma-Sanayi Dönemi

15. yüzyılın insanlık tarihinde yeni bir dönemi başlattığı kabul edilir. İstanbul'un fethiyle şekillenen bu yüzyılda; bilim ve teknikteki gelişmeler, coğrafi keşifler, matbaanın icadıyla yazılı kültüre geçilmesi, hümanizm hareketleri ve nihayet dinde reform yaşanan dönüşümü karakterize etti. Eski Yunan'dan kalma Akademilerin yeniden düzenlenen ortamları içinde Erasmus, Luter, Calvin'in dini konularda; Kopernik, Ramus, Galile, Descartes, Huygens matematikte pozitif bilimin temelini attılar. Uygulamalı bilimlerin ortaya çıkışı kilisenin üniversite üzerindeki nüfuzunu iyice azalttı.

15. yüzyılın insanlık tarihinde yeni bir dönemi başlattığı kabul edilir. İstanbul'un fethiyle başlayan bilim ve teknikteki buluşlar, coğrafi keşifler, matbaanın icadıyla yazılı kültüre geçiş, hümanizm hareketleri ve nihayet dinde reform bu dönüşümün kimi örnekleridir. Erasmus, Luter, Calvin dini konularda; Kopernik, Ramus, Galile, Descartes, Huygens matematikte pozitif bilimin temelini attılar. Bütün bu çalışmalar eski Yunan'dan kalma Akademilerin yeniden düzenlenen ortamları içinde gerçekleşti. Uygulamalı bilimlerin ortaya çıkışı kilisenin üniversite üzerindeki nüfuzunu iyice azalttı.

Elitist bir toplumda diploma, daha çok sosyal statü elde etme amacı ve eğitim seçkinlere hizmete yönelik bir süreçti. Gelişen burjuvazi ve dönüştürülen toplum ihtiyaçları, üniversiteyi, bir sınıf aracı olmaktan çıkarttı, Fransız Devrimi ise üniversite anlayışında tamamen yeni ufuklar açtı. Bacon'un, doğayı doğrudan tasarımılamakla yetinmeyip kontrol etmeyi hedeflemesi ve eski

yunandan beri olguların metafiziksel nedenini açıklamak için kullanılan “niçin” sorusu yerine “nasıl” sorusunu sormasıyla pozitivist yaklaşım büyük ivme kazanmış ve üniversitelerin kulvarı netleşmiştir (Bozkurt, 2000,8).

Fransa’da Emperyal Üniversitesi, Almanya’da Humbolat Üniversitesi, İngiltere’de Cive ve Manchester Üniversitesi bu dönemin iyi örnekleridir. Tipik özellikleri nedeniyle Humbult örneği aydınlanma üniversitesinin ilk temsilcisi olarak incelenmeye değerdir. Nesnel sistematik deneyler yapıp sonuçları “kanun” olarak ifade etmek, bilim sonuçlarını teknolojiye çevirmek gibi çağdaş, akademik işler başarılmaya başlanmıştır. Otoriteye güvenmek yerine akılcı ve nesnel davranış, bilimsel yöntemler (özellikle de gözlem ve kontrol) öne çıkmıştır. Humbult Üniversitesinin diğer önemli özellikleri ise şöyle sıralanabilir (Wissema, 2009,17-20):

- Latincenin terk edilerek ulusal dilde eğitim yapılması.
- Uzmanlığın esas alınarak tek tek bilim dallarının fakülte olarak örgütlenme, yönetsel örgütlenmenin rektör, senato, dekanlık gibi bugünkü şemaya benzer biçimde gerçekleşmesi.
- Öğrencilerin bağımsız davranış kurmalarının özgür kılınması.
- Devlet bütçesinden finanse edilen bir harcama düzeni.

Kısaca aydınlanma döneminde Israel ve Englightenment’in işaret ettiği gibi; eğitimin önemli bir öncelik ve refah elde etme aracı olduğunu keşfedildi. (Israel ve Englightenment, 2006).

Alman ve Fransız Üniversitelerindeki gelişmelere bazı bakımlardan benzer bir evrim Anglosakson Üniversitelerinde de yaşanmıştır. Bu ülkeler üniversitelerini, Fransızların pozitivist, Almanların idealist metodlarına karşı, amprik ve pragmatik yaklaşımla, bütüncül bir temelde kurdular (Timur , 2000, 158) Esasen bir İngiliz kolonisi olarak kurulan Birleşik Amerika, yükseköğretim kurumlarını İngiliz tarzı “kolej”ler olarak başlangıçtan itibaren Kıta Avrupasından farklı oluşturmuştur. Nitekim Amerikan Üniversiteleri 3. Kuşak denilen modele uygun ilk dönüşümü gösteren örnekler olmuştur.

3. Üçüncü Kuşak Üniversiteleri (Enformatik Dönem):

Fransız Devrim sonrasında kazanılan sosyal ve siyasi haklar, ulus devlet örgütlenmesi, kitlesel üretim tarzı, demokratikleşme, yöneten-yönetilen ilişkilerindeki gelişmeler vd. (Şaylan,1995,15-16) belirli bir yükseköğretim modeli geliştirmiştir. Uzun süre işlevsel de olan bu tarz üniversiteler, özellikle 1976 petrol krizi sonrasında bir dizi küresel basınç altında kalarak yeniden evrimleşmeye başlamıştır. Şimdi yükseköğretimin yeniden şekillenmesini gündeme getiren faktörleri kısaca görelim.

- a) 1980 küresel kriz nedeniyle devletin küçülmesi ve eğitimin kamu görevi olmaktan çıkartılması. (Kamusal görev alanının daralması, yaygın özelleştirme ve deregülasyon politikaları) (Ercan, 1998,64)
- b) Öğrenci sayısında patlama şeklindeki artış (Bu artış hem toplam nüfusun çoğalmasıyla, hem de eğitim talebinin artışı sonucu, oransal bir yükselmeye ilgilidir).
- c) Eğitim uygulamalarının arkasındaki psikoloji kuramlarının değişimi. Davranışsal teori yerine yapısal kuramın geçmesi. (Öğretmen ve bilgi odaklılık yerine, öğrenci ve uygulama odaklı anlayış).
- d) Disiplinler arası çalışma, yaratıcılık ve toplumla ilişkilerin öne çıkması
- e) Küresel rekabet ve yaratıcılığın önem kazanması.
- f) Girişimci ve toplum merkezli olma çaba ve zorunluluğu

Yukarıda anılan faktörlere başkaları da eklenebilir. Ancak önemli olan üniversitelerin yeni model arayışlara girmiş olmalarıdır. Türkiye’de yükseköğretimin işleyişine bir başka makale konusu olduğu için burada hiç değinilmemiştir. Ancak, Yüksek Öğretim Kurulu tarafından hazırlanan Türkiye’nin Yüksek Öğretim Stratejisi adlı raporda da (YÖK, 2007/1) yukarıda anılan değişiklikleri kapsayan bir strateji belirtilmektedir.

Özetleyecek olursak ikinci kuşak üniversitelerin özellikleri:

Temel Bilimsel Araştırmalar yürütmek.

Tek disiplinli eğitimi araştırma yürütmek.

Kapalı sistem gibi çalışmak.

Bölge öğrencilerine hizmet vermek.

Elitist hizmet vermek.

Standart eğitim programları izlemek.

Ulusal dili eğitim dili olarak kullanmak.

Ağırlıklı olarak kamu maliyesine finansmanı karşılamak şeklinde sıralamak mümkündür. (Wissema,2009,39)

Oysa 3. Kuşak üniversitelerin özellikleri bir dizi değişimi içerir. Şöyleki;

- 1- Üniversitenin üç temel görevi eğitim-öğretim, araştırma-yayın, bilgi kullanımı, toplumsal sorun çözmedir.
- 2- Araştırma ve eğitim etkinlikleri çok disiplinlidir.
- 3- Yönetim yapısı ve çalışma şekli açık sistem uyarıncadır.
- 4- Hedef kitleleri, öğrenciyi aşacak biçimde çok genişletilmiştir. (Ar-ge birimleri, endüstriyel kuruluşlar, yatırımcılar, profesyonel hizmet sunucular, meslek kuruluşları, diğer üniversiteler vd)
- 5- Bütün öğeleriyle küresel rekabete açıktır.
- 6- Kitlesele ve kozmopolit niteliktedir.
- 7- Bilgi kullanımı, sorun çözme, yaratıcılık becerileri çok önem kazanmıştır.
- 8- Doğrudan finansman ve devletle ilişkileri zayıflamıştır.
- 9- Ulusal olmaktan çok küresel niteliktedir. ve eğitim dili İngilizce’dir.
- 10- Örgütlenmesi post-fordist (yatay örgütlenme) şeffaf ve müşteri odaklıdır.

Yukarıda sayılan özellikler benimsenir ya da reddedilir. Ancak dünyadaki yükseköğretimin şuanda yöneldiği stratejiler doğrudusundadır. Önemli olan Türk üniversitelerinin ülke çıkarları ve küresel rekabet içerisinde en etkili hale getirilmesidir.

KAYNAKLAR

- 1- Bozkurt, Veysel, (2000) Enformasyon Toplumu ve Türkiye, Sistem Yayıncılık, İstanbul
- 2- Ercan, Fuat, (1998), Eğitim ve Kapitalizm, Bilim Yayıncılık, İstanbul
- 3- Israel, Y. L. (2006), Philosophy, modernity and the eman apation of man. Oxford Üniv. Yayınları.
- 4- Şaylan, Gencay. (1995), Değişim Küreselleşme ve Devletin yeni işleri, İmge Yayınevi, Ankara
- 5- Timur, Taner, (2000) Toplumsal değişme ve üniversiteler, İmge Yayınevi, Ankara
- 6- Tural, Necla.(2004) Küreselleşme ve Üniversiteler, Kök yayıncılık, Ankara
- 7- Ülker, H. İ (2001) Eğitim ve Kamusal Alan A.İ.B.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- 8- Wissema, J. G. (2009) Üçüncü Kuşak Üniversitelere Doğru, Çeviren, Nurhalp Devrim. Taciser Belge, Yayıncılık, Matbaacılık, İstanbul
- 9- YÖK, (2007) Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi, Yayın No: 2007-1 Meteksan, Ankara